

Jakub Deka

ORCID: 0000-0002-2905-2694
(Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”)

Agnieszka Dzierżanowska

ORCID: 0000-0001-6686-6120
(Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”)

PROGRAM DOKUMENTACYJNY „STRATY OSOBOWE I OFIARY REPRESJI POD OKUPACJĄ NIEMIECKĄ W LATACH 1939–1945”

Historia badań strat i założenia programu dokumentacyjnego

Chociaż od zakończenia II wojny światowej upłynęło już 76 lat, rozmiar niemieckich represji i bilans nieodwracalnych strat osobowych wśród obywateli polskich nie został dokładnie ustalony i opisany. Do dziś nie znamy ani faktycznej liczby ofiar działań wojennych i okupacji, ani ich nazwisk. Niestety, wiele polskich ofiar wciąż pozostaje anonimowych. Faktem jest natomiast, że w trakcie ostatniej wojny Polska poniosła proporcjonalnie największe szkody i straty demograficzne spośród wszystkich państw walczących i okupowanych. Zarówno III Rzesza, jak i Związek Sowiecki prowadziły wobec obywateli II Rzeczypospolitej politykę eksterminacji do ludobójstwa włącznie, wynaradawiania, wyniszczenia biologicznego i kulturowego, masowych wysiedleń, wreszcie – deportacji i wywózek na roboty przymusowe i wcielania do swoich armii¹.

Badania nad ustaleniem strat osobowych rozpoczynano kilkakrotnie. Pierwsze informacje już w 1943 r. przekazywała Delegatura Rządu na Kraj². Z kolei władze

¹ *Sprawozdanie Biura Odszkodowań Wojennych w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski 1939–1945*, Warszawa 1947, tablica VI.

² W. Grabowski, *Straty ludzkie poniesione przez Polskę w latach 1939–1945* [w:] *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, red. W. Materski, T. Szarota, Warszawa 2009, s. 13.

„nowej Polski” w styczniu 1945 r. utworzyły Biuro Odszkodowań Wojennych, które w 1947 r. straty osobowe określiło na 6028 tys. obywateli Polski, w tym 3 mln Żydów³. Liczba ta wynikała z dyrektywy Jakuba Bermiana, która nakazywała sumę zabitych ustalić właśnie na poziomie 6 mln⁴. W liczbie tej starano się ukryć bądź celowo pominąć ofiary masowych mordów sowieckich oraz ukraińskich. Z oczywistych powodów nie uwzględniono również mniejszości narodowych, które przez Sowieców były traktowane jako narody ZSRS. Pominięto też tych obywateli II RP, którzy wojnę przeżyli, ale przebywali na wygnaniu – w łagrach bądź zdecydowali się po zakończeniu działań zbrojnych zostać na Zachodzie. Liczba 6 mln funkcjonuje w obiegu naukowym i publicystycznym jako uznana wielkość polskich strat osobowych w okresie II wojny światowej. Tymczasem nadal nie wiadomo, ilu obywateli naprawdę zginęło – mniej czy może znacznie więcej. Kolejną próbą policzenia strat wojennych była ankietyzacja przeprowadzona w 1968 r. przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Niestety, żadna z wymienionych akcji nie doprowadziła do udzielenia odpowiedzi na kluczowe pytanie o dokładną liczbę ofiar i osób represjonowanych w latach 1939–1945. Należy wspomnieć, że w okresie powojennym historycy prowadzili jeszcze badania odnoszące się bądź do konkretnych grup zawodowych (np. straty duchowieństwa, adwokatury, inteligencji), bądź kategorii represji (więźniowie obozów koncentracyjnych, robotnicy przymusowi, jeńcy wojenni, ofiary Wołynia).

Do podjęcia całościowych badań wrócono pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. Dzięki inicjatywie Ośrodka Karta rozpoczęto opracowywanie imiennych wykazów osób represjonowanych na Wschodzie. W latach 1988–2013 program naukowo-badawczy „Indeks represjonowanych” był realizowany początkowo przez Archiwum Wschodnie – zajmujące się gromadzeniem różnego rodzaju świadectw osób, które po 17 września 1939 r. znalazły się pod okupacją sowiecką i na terenie ówczesnego ZSRS w więzieniach, łagrach lub na zesłaniu – a następnie przez Fundację Ośrodka Karta. W 2002 r. patronat nad programem objął Instytut Pamięci Narodowej, który na mocy umowy podpisanej 30 kwietnia 2013 r. z Ośrodkiem Karta przejął jego prowadzenie. Zgromadzone dotychczas dane są dostępne na stronie internetowej www.indeks-represjonowanych.pl.

Badania nad zbrodnią wołyńską prowadził jeszcze w ubiegłym wieku Władysław Siemaszko, a w okresie późniejszym także jego córka – Ewa. Są oni współautorami opracowania historycznego *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*, t. 1–2 (Warszawa 2000). Ewa Siemaszko wspólnie z Jarosławem Kosiatym prowadzi od 2002 r. serwis internetowy *Wołyń naszych przodków*⁵. Na tym portalu udostępnili ponad pół tysiąca starych fotografii, wspomnień i innych dokumentów poświęconych życiu Polaków na Wołyniu. Zbrodnia wołyńska jest również przedmiotem wielu toczących się śledztw prowadzonych przez pion śledczy IPN. Począwszy od 2020 r., na portalu zbrodniawolynska.pl znajduje się baza ofiar rzezi.

³ *Sprawozdanie Biura Odszkodowań Wojennych w przedmiocie strat i szkód...*, tablica I.

⁴ „Ustalić liczbę zabitych na 6 milionów ludzi”. *Dyrektywy Jakuba Bermiana dla Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów*, oprac. M. Gniazdowski, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2008, nr 1, s. 99–113.

⁵ Zob. *Wołyń naszych przodków*, <http://nawolyniu.pl/> (dostęp 13 X 2021 r.).

Pomimo podejmowanych starań na początku XXI w. cały czas znajdowaliśmy się w sytuacji, w której nie była znana i potwierdzona rzeczywista liczba ofiar, a co gorsza – większość z nich wciąż pozostawała anonimowa, ponieważ dotychczasowe szacunki strat koncentrowały się przeważnie na skali i wielkości zbrodni. Wynikało to z faktu, że część dokumentów została zniszczona lub zaginęła w 1945 r., a część nigdy nawet nie została wytworzona. Nie powstały np. imienne listy transportowe polskich Żydów i Romów wywożonych z gett do obozów zagłady. W tym przypadku ograniczano się jedynie do określenia stanu liczebnego tych transportów. Okupantom nie zależało także na skrupulatnym sporządzaniu spisów ofiar masowych egzekucji, rozstrzeliwań czy też wysiedleń. Przyczyną trudności w ustaleniu danych osobowych był również sposób prowadzenia polityki eksterminacji przez III Rzeszę, która starała się ukryć tożsamość ofiar i zataić szczegóły popełnianych zbrodni. Co więcej, dostępne po wojnie informacje o polskich obywatelach, którzy stracili życie pod okupacją niemiecką, były rozproszone i znajdowały się w różnych instytucjach w Polsce i za granicą. Wszystkie wymienione przeciwności i komplikacje przyczyniły się do narodzenia pomysłu stworzenia programu o charakterze dokumentacyjnym, który miał przeciwdziałać tym zjawiskom i wypełnić lukę badawczą.

W 2006 r. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Instytut Pamięci Narodowej zainicjowały program „Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945”. Z jednej strony jest on kolejną próbą ustalenia chociażby przybliżonej liczby osób represjonowanych przez III Rzeszę w okresie II wojny światowej, a z drugiej ma służyć ich imiennemu upamiętnieniu. Dzięki zebranych informacjom być może będzie możliwe zweryfikowanie dotychczasowej wiedzy o stratach, która opierała się w większości na szacunkach. Efektem projektu jest funkcjonująca i cały czas powiększana baza danych, zawierająca wszystkie możliwe do uzyskania informacje o prześladowaniach niemieckich. Stworzenie ogólnopolskiej bazy danych otworzyło możliwości odnalezienia po wielu latach informacji o zaginionych, poznania prawdy o ich losach, dotarcia do dokumentów czy ustalenia lub udostępnienia wiadomości o miejscach pochówków. Dotychczas bowiem dostępne one były tylko dla wąskiego grona badaczy.

Kształt merytoryczny programu wyznaczyła – powołana przez Instytut Pamięci Narodowej i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Komisja Ekspertów. Jej przedstawiciele opracowali główne założenia inicjatywy i określili zakres poszukiwanych informacji. Obecnie Komisja powoływana jest przez prezesa IPN i w imieniu Instytutu sprawuje nadzór merytoryczny nad projektem. Funkcję jej przewodniczącego pełnili kolejno: prof. dr hab. Tomasz Szarota, dr Waldemar Grabowski, a od 2016 r. dr Mariusz Żuławnik – zastępca dyrektora Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

W ramach programu „Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką” zbierane i przetwarzane są dane o osobach, które zginęły w czasie wojny lub były poddawane różnego rodzaju prześladowaniom (represjom) pod okupacją niemiecką.

Efektem projektu jest baza danych stanowiąca własność Skarbu Państwa, który w tym przypadku reprezentowany jest przez Instytut Pamięci Narodowej. Baza jest powszechnie dostępna w Internecie pod adresem www.straty.pl.

Wykonawcą prac wyłaniany jest w drodze konkursu ogłoszonego przez IPN. Realizatorem i koordynatorem programu w latach 2006–2008 był Ośrodek Karta, a obecnie – do końca 2021 r. – Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”.

Źródła danych

Informacje wprowadzane do bazy programu pochodzą z czterech głównych źródeł:

- istniejących baz danych;
- dokumentów archiwalnych;
- opracowań i publikacji;
- informacji przekazywanych w formie ankiet przez rodziny, lokalnych badaczy i świadków wydarzeń.

W początkowym okresie do udziału w programie zaproszono organizacje zajmujące się problematyką represji niemieckich, które posiadały dokumenty z czasów II wojny światowej. Przedstawiciele ponad 30 takich instytucji znaleźli się w Radzie Programowej. Reprezentowali oni:

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie;
- Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu;
- Bibliotekę Jagiellońską w Krakowie;
- Bibliotekę Narodową w Warszawie;
- Centralną Bibliotekę Wojskową w Warszawie;
- Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie;
- Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu;
- Fundację „Polsko-Niemieckie Pojednanie” w Warszawie;
- Instytut Hoovera w Stanford, USA;
- Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Wielka Brytania;
- Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego w Poznaniu;
- Fundację Ośrodka Karta w Warszawie;
- Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu;
- Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy;
- Muzeum Historii Polski w Warszawie;
- Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie;
- Muzeum Więzienia Pawiak w Warszawie;
- Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie;
- Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych w Warszawie;
- Narodowe Centrum Kultury w Warszawie;
- Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie;
- Państwowe Muzeum Stutthof w Sztutowie;
- Polski Czerwony Krzyż w Warszawie;
- Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Warszawie;
- Romski Instytut Historyczny w Oświęcimiu;
- Stałą Konferencję Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie w Rapperswilu, Szwajcaria;
- Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej w Warszawie;
- Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych w Warszawie;
- Wojskowe Biuro Badań Historycznych w Warszawie;
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu;
- Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej IH PAN w Warszawie;
- Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie.

W pierwszym etapie działania programu scalono wszystkie rozproszone bazy danych. Jednak na początku XXI w. stopień zdigitalizowania zasobów archiwalnych nie był jeszcze zbyt wysoki. W tym czasie największymi bazami dysponowała Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie” oraz Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych. Dane w formie elektronicznej (pełne bądź częściowe) przekazały również muzea i miejsca pamięci obozów koncentracyjnych: Auschwitz, Majdanek, Gross-Rosen, Stutthof, Buchenwald, Bergen-Belsen, Flossenbürg, Sachsenhausen, Natzweiler i Mauthausen.

Największymi zbiorami użyzonymi dotychczas na potrzeby programu są dane zgromadzone przez:

- Fundację „Polsko-Niemieckie Pojednanie”, która posiadała bazę danych dotyczącą ok. 1 mln osób, stworzoną na potrzeby wypłat świadczeń dla ofiar III Rzeszy. Informacje te dotyczyły głównie osób, które dożyły do lat dziewięćdziesiątych XX w., ponieważ tylko one były uprawnione do otrzymywania zadośćuczynienia;

- Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych: informacje dotyczyły kombatantów (osób biorących udział w walkach) oraz osób uwięzionych w obozach o różnym charakterze;

- Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych (baza była tworzona na rzecz programu): do największych opracowanych zbiorów należał zespół Państwowego Urzędu Repatriacyjnego, zawierający szczegółowe ankiety wypełniane przez osoby powracające do Polski, spisy wysiedlonych z poszczególnych części Rzeczypospolitej itp.;

- Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu (baza była tworzona na rzecz programu): opracowano kartoteki jenieckie;

- Polski Czerwony Krzyż (baza była tworzona na rzecz programu): do projektu opracowano zbiór zawierający akty zgonu osób, które zmarły na terenie Niemiec, częściowe kartoteki więźniów obozów koncentracyjnych (najliczniejsza – więźniów KL Mauthausen), spisy dzieci germanizowanych. Niestety, największa kartoteka PCK, dotycząca poszukiwań prowadzonych przez rodziny zaginionych po wojnie, ze względu na zawarte w niej dane wrażliwe nie może być udostępniana;

- Żydowski Instytut Historyczny (baza była tworzona na rzecz programu): opracowano np. spisy ocalonych z Zagłady;

- Międzynarodową Służbę Poszukiwań (International Tracing Service, ITS) w Bad Arolsen.

Kolejnym ważnym źródłem danych są dokumenty archiwalne. Wiele z nich pozyskano w wyniku przeprowadzonych kwerend w archiwach, muzeach, miejscach pamięci oraz dzięki współpracy z licznymi instytucjami muzealnymi, dokumentacyjnymi i edukacyjnymi, które przekazują informacje do programu. Są to zarówno placówki krajowe, jak i zagraniczne, w tym z Niemiec, Austrii, Ukrainy, Białorusi, Izraela i innych krajów.

Źródła archiwalne, m.in. listy transportowe i więźniów, wyroki sądowe czy spisy robotników, były poszukiwane w sieci archiwów państwowych, w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej (w materiałach po Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu) oraz w zasobach organizacji społecznych skupiających osoby represjonowane. Dzięki szerokiej kwerendzie udało się pozyskać akta wytworzone w czasie wojny przez administrację III Rzeszy lub niemieckich pracodawców, a także dokumenty powojenne, powstałe na zlecenie władz alianckich – spisy dipisów (*displaced*

persons) czy listy zmarłych i pochowanych na terenie Niemiec. Informacje z tych źródeł przetworzono na formę elektroniczną i umieszczono w bazie (zob. aneks: Wykaz instytucji i organizacji, które przekazały dane pochodzące ze swoich zasobów archiwalnych, wprowadzone do bazy danych programu „Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945”).

Istotnym źródłem danych są też liczne publikacje wydawane w okresie powojennym (np. T. Kryśka-Karski, *Straty korpusu oficerskiego 1939–1945*, Londyn 1996; M. Walczak, *Ludzie nauki i nauczyciele polscy podczas II wojny światowej: księga strat osobowych*, Warszawa 1995; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, Warszawa 1977). Bardzo często są to opracowane i zweryfikowane już listy, które zostały włączone do bazy.

Kolejnym ważnym źródłem są ankiety pozyskiwane od ostatnich żyjących uczestników opisywanych zdarzeń – świadków historii i członków ich rodzin. Często są one jedynym śladem po osobach represjonowanych, o których informacji nie udało się pozyskać z żadnego dokumentu archiwalnego. Na rzecz programu prowadzona jest akcja zbierania ankiet. W latach ubiegłych włączono w nią młodzież, organizując konkurs na upamiętnienie członków rodzin, sąsiadów – ofiar i represjonowanych w czasie wojny.

Statystyka danych znajdujących się w bazie programu pod względem rodzaju źródła przedstawia się następująco:

- dokumenty – 3 471 455;
- instytucje – 896 656;
- publikacje – 734 837;
- inne – 6699.

Gromadzone informacje oraz rodzaje represji, którym podlegali obywatele II RP pod okupacją niemiecką

W ramach projektu zbierane są informacje zarówno o osobach, które straciły życie w czasie wojny, jak i o takich, którym udało się przeżyć niemiecką okupację, ale podlegały różnego rodzaju represjom. W przypadku ofiar gromadzone są dane o poległych żołnierzach, członkach ruchu oporu i partyzantach, o cywilach, którzy zginęli w wyniku bezpośrednich działań wojennych (np. w trakcie bombardowań lub podczas przejścia frontu), o osobach rozstrzelanych, zabitych w trakcie akcji pacyfikacyjnych, zamordowanych w więzieniach, obozach i gettach lub w innych okolicznościach. Z kolei w przypadku osób represjonowanych poszukiwane są informacje o jeńcach wojennych, osobach uwięzionych w aresztach, więzieniach, gettach i różnego rodzaju obozach (koncentracyjnych, karnych, pracy itp.), robotnikach przymusowych (deportowanych do III Rzeszy lub pracujących w miejscu zamieszkania), osobach wysiedlonych ze swoich gospodarstw lub mieszkań, ukrywających się, represjonowanych jako dzieci (pozbawionych opieki rodzicielskiej na skutek prześladowań lub śmierci rodziców, germanizowanych, deportowanych wraz z rodzicami do pracy przymusowej).

Za każdym razem poszukiwane są jak najpełniejsze dane pozwalające na identyfikację osoby oraz informacje dotyczące prześladowań. Do bazy programu wprowadzane są następujące dane personalne:

- imiona i nazwisko (różne jego pisownie), w przypadku kobiet także nazwisko panięskie;
- pseudonim;
- imiona i nazwisko rodziców (także nazwisko panięskie matki);
- data i miejsce urodzenia;
- narodowość, obywatelstwo przed 1939 r., wyznanie;
- ostatnie miejsce zamieszkania przed wojną;
- wykształcenie, zawód i miejsce pracy przed wojną;
- stopień wojskowy, przynależność do organizacji politycznych, zawodowych, działalność społeczna;
- data śmierci.

Oprócz danych osobowych, które często są bardzo szczątkowe (np. znamy tylko wiek), a zdarza się i tak, że źródło nie podaje ich wcale, w ramach programu gromadzone są informacje na temat prześladowań, ich przyczyn, miejsca czy okresu.

Każda osoba wpisana do bazy jest przyporządkowana do co najmniej jednej z następujących kategorii represji:

a) żołnierze – z wyszczególnieniem stopnia, przydziału wojskowego i informacji, w trakcie której kampanii polegli lub dostali się do niewoli (kampania wrześniowa 1939, kampania norweska 1940, kampania francuska 1940, kampania libijska 1941, kampania włoska 1944–1945, kampania francusko-holendersko-niemiecka 1944–1945, lotnicy, marynarka wojenna, służący w armiach alianckich, walczący na froncie wschodnim 1943–1945, powstańcy z getta warszawskiego, powstańcy warszawscy, przymusowo wcieleni do Wehrmachtu);

b) jeńcy wojenni – z informacją o stopniu, przydziale wojskowym, miejscu dostania się do niewoli, numerze jenieckim i stalagu lub oflagu, w którym zostali osadzeni;

c) uczestnicy konspiracji – z informacją o stopniu, nazwie organizacji, której byli członkiem, dacie, miejscu i okolicznościach śmierci i pochówku;

d) więźniowie – z uwzględnieniem rodzaju i miejsca uwięzienia (obóz zagłady, obóz koncentracyjny, getto, obóz wychowawczy, więzienie, areszt, obóz pracy, obóz przejściowy);

e) ofiary Holocaustu – ta kategoria obejmuje informacje o polskich Żydach i Romach, o których nie mamy wiedzy, że trafili do getta lub innego miejsca uwięzienia, lecz byli prześladowani z przyczyn rasowych i z tego powodu musieli się ukrywać;

f) skazani wyrokami sądów – osoby sądzone przez niemieckie sądy doraźne, skazywane na kary nieadekwatne do popełnianych czynów. W większości przypadków była to kara śmierci, a wyrok wykonywano niezwłocznie;

g) ofiary egzekucji i pacyfikacji – osoby, które zostały zabite w masowych egzekucjach lub w trakcie zorganizowanych akcji pacyfikacyjnych mających na celu zastraszanie pozostałej części społeczeństwa;

h) wysiedleni, przemieszczeni – osoby wysiedlone często w bardzo brutalny sposób ze swoich domostw, wsi lub miast (np. z Gdyni, Warszawy, Zamojszczyzny);

i) robotnicy przymusowi – stanowią najliczniejszą grupę represjonowanych. Są to osoby deportowane do III Rzeszy i tam zatrudnione we wszystkich działach gospodarki, w usługach, gospodarstwach domowych, rolnictwie oraz osoby zmuszane do pracy w warunkach odosobnienia na terenie okupowanej Polski bądź ziem wcielonych do Rzeszy;

j) nieletnie ofiary wojny i okupacji – dzieci do lat 16, germanizowane, pozbawione opieki rodzicielskiej ze względu na prześladowania rodziców, wywiezione z rodzinami na roboty przymusowe lub urodzone na obczyźnie;

k) cywilne ofiary wojny i okupacji – osoby, które poniosły śmierć w wyniku działań wojennych, zastrzelone, zmuszane do ukrywania się, Polacy, do 1939 r. obywatele innych państw (np. mieszkańcy niemieckiego Górnego Śląska, Wolnego Miasta Gdańska, Prus), zamordowani bądź represjonowani przez Niemców, ofiary mordów na Wołyniu;

l) anonimowe ofiary egzekucji – w przypadku braku możliwości ustalenia jakichkolwiek danych personalnych, gdy znana jest tylko liczba osób rozstrzelanych lub pochowanych w zbiorowych, bezimiennych mogiłach. Osoby te wprowadzane są do bazy jako ofiary anonimowe wraz z podaniem wszystkich dostępnych informacji o liczbie zabitych, dacie i miejscu egzekucji, okolicznościach, sprawcach, miejscu pochówku, ewentualnie ekshumacji;

ł) nieznaną rodzaj represji – dość duża grupa osób, których fakt prześladowania jest bezsporny, nie można natomiast ustalić, jakim dokładnie represjom podlegali. Są to np. osoby deportowane do Rzeszy, ale nie wiadomo, w jakim charakterze, i przebywające tam po zakończeniu wojny lub zmarłe i pochowane na niemieckich cmentarzach. Część z nich była poszukiwana po wojnie przez rodziny i wzywana do powrotu do Polski.

Tworzona baza programu jest tylko indeksem ofiar i osób represjonowanych w czasie wojny. W bazie znajduje się natomiast informacja o źródle pochodzenia danych oraz instytucji, które je przechowują i udostępniają, a w przypadku dokumentów archiwalnych podana jest dodatkowo ich sygnatura. Gdy informacje zostały zaczerpnięte z publikacji, wówczas zamieszczany jest opis bibliograficzny. Jeśli chodzi o ankiety wypełniane przez rodziny, krewnych oraz znajomych, to właśnie oni są wskazywani jako źródło pochodzenia danych i w opisie występują pod hasłem – kwestionariusz.

Przetwarzanie danych

Baza programu „Straty...” jest tworzona ze zbiorów pochodzących z wielu źródeł. Mają one różne struktury, formy zapisu i opisu danych oraz zakresy zbieranych informacji. Podstawowym problemem są szczątkowe dane osobowe i niepełne wiadomości o prześladowaniach, co utrudnia pełne usystematyzowanie informacji oraz dalsze ich przetwarzanie. Wielokrotnie informacje o jednej osobie są zawarte w wielu rekordach, których nie można scalić, ponieważ nie ma stuprocentowej pewności, że dotyczą tego samego człowieka.

Podczas wprowadzania danych do bazy przyjęto zasadę zachowania ich oryginalnego zapisu – zgodnie ze źródłem historycznym, z którego pochodzą. Spisy dokonywane przez władze okupacyjne obarczone są licznymi błędami wynikającymi z niewłaściwego zanotowania polskich imion i nazwisk. Dodatkowym problemem jest kilkakrotna transkrypcja danych personalnych ludzi pochodzących z Kresów Wschodnich, którzy po 1939 r. zostali uznani za obywateli ZSRS, a ich dane zapisano cyrylicą. Ponowna transkrypcja generuje kolejne błędy, których mimo starań nie da się uniknąć. Obecnie weryfikacja informacji jest znacznie ułatwiona dzięki powszechnie udostępnianym bazom danych i skanom dokumentów, m.in. przez Archiwum ITS Arolsen, Instytut

Yad Vashem, dużą część miejsc pamięci i muzeów obozów koncentracyjnych, a także wiele archiwów państwowych.

Niemniej realizacja programu jest bardzo trudna, gdyż rozpoczęto go zbyt późno. Wiele dokumentów zaginęło, a pamięć o ofiarach często odchodziła wraz ze śmiercią członków ich rodzin. Prowadzone dzisiaj prace nie doprowadzą już do pełnej identyfikacji (poznania z imienia i nazwiska) i przywrócenia tożsamości wszystkim polskim ofiarom II wojny światowej. Coraz trudniejsza jest też kolejna akcja ankietyzacyjna. Możliwe jest jednak odszukanie, zindeksowanie i zgromadzenie w jednym miejscu dostępnych danych.

Dodatkowo informacje rozproszone w różnych materiałach (dokumentach archiwalnych polskich i niemieckich czy spisach sporządzanych po wojnie) są bardzo często niepełne lub pojawiają się w nich nieścisłości, np. brakuje dat, miejsc represji lub danych o pracodawcach. Niejednokrotnie nie da się z całkowitą pewnością ustalić, czy dane pochodzące z różnych źródeł dotyczą tej samej osoby. Liczne są przypadki, w których brakuje imion, a nazwiska zostały zapisane przez Niemców w wersji fonetycznej. Zdarza się także, że nie można nawet uściślić, czy zapisy dotyczą kobiety, czy mężczyzny. W danych pozyskiwanych ze źródeł niemieckich brakuje polskich znaków fonetycznych, a część zawiera oczywiste literówki. Niestety, nie zawsze można w sposób bezsporny skorygować te usterki. Nie wolno bowiem przyjmować najprostszyc założeń, ponieważ w przypadku pisowni nazwisk nie ma ogólnie przyjętych reguł, a dążenie do ich poprawienia może generować kolejne błędy.

Przetwarzane źródła różnią się też rodzajem informacji. Wynika to z faktu, iż każda z instytucji gromadziła przede wszystkim interesujące ją dane. Niektóre rejestry były opracowywane w konspiracji (np. listy sporządzane przez więźniarki KL Ravensbrück), a tworzący je mieli ograniczone możliwości dotarcia do pełnych danych. Spisy powojenne – przygotowywane odręcznie i oparte w wielu przypadkach na przekazie ustnym – zawierają liczne przekłamania, których w części nie da się już naprawić.

Luki w informacjach dotyczą także miejsca, charakteru i czasu represji. W wielu sytuacjach fakt np. pobytu w obozie koncentracyjnym jest bezsporny, aczkolwiek nie dysponujemy numerem obozowym. W przypadku spisu osób objętych akcją Folkego Bernadotte, lecz zmarłych w Szwecji po zakończeniu wojny, nie mamy pewności, w którym z niemieckich obozów były one więzione.

Pozyskane dane są umieszczane w bazie programu w takiej postaci, w jakiej znajdowały się w przetwarzanym źródle. Dokłada się wielu starań, by zachować jak najwięcej oryginalnych informacji. Nie podejmowano też prób nadinterpretacji materiału źródłowego, gdyż działania takie mogą prowadzić do powstawania kolejnych błędów.

Procesem, który trwa od początku istnienia programu, jest identyfikacja i łączenie informacji o tej samej osobie pochodzących z różnych źródeł. Dokonuje się tego na podstawie zgodności sześciu podstawowych danych personalnych bądź też innych, lecz identyfikujących osobę (np. numer jeniecki, numer obozowy, pracodawca), ewentualnie w oparciu o dokument umożliwiający odtworzenie całości losów wojennych represjonowanego. W wielu sprawach taką funkcję pełnią ankiety wypełniane przez rodziny. Jednak w przypadkach wątpliwych lub niejednoznacznych uznano, że łączenie istniejących rekordów za wszelką cenę może przynieść więcej strat niż korzyści.

Zgromadzone dane

Do końca 2020 r. w bazie danych programu „Straty...” zamieszczono informacje dotyczące 5 093 923 ofiar i osób represjonowanych. Znana jest tożsamość 4 587 694 osób, a 506 229 to ofiary anonimowe⁶. Osób represjonowanych w bazie jest 3 855 827 (76 proc.), a ofiar – 1 238 096⁷. Jest to z pewnością największy w Polsce ogólnodostępny i nadal rozwijany tego typu zbiór informacji o losie polskich obywateli w czasie II wojny światowej.

Podział zgromadzonych danych na poszczególne kategorie⁸

Kategoria	Liczba rekordów	Liczba osób ⁹	Ofiary anonimowe
Żołnierze	638 402	559 560	–
Jeńcy	866 839	577 316	–
Konspiracja	29 507	28 495	–
Więźniowie	1 884 565	1 344 068	–
Skazani przez niemieckie sądy	5318	5312	–
Egzekucje i pacyfikacje	103 792	100 164	506 229
Cywilne ofiary wojny	71 663	71 167	–
Wysiedleni	274 292	272 934	–
Robotnicy przymusowi	1 531 288	1 018 932	–
Nieletnie ofiary wojny	150 546	140 460	–
Holocaust	85 040	84 668	–

⁶ Statystyki prezentują stan bazy danych na dzień 18 I 2021 r.

⁷ Ofiary w tym ujęciu to osoby, które poniosły śmierć w wyniku bezpośrednich działań wojennych lub represji.

⁸ Podczas interpretacji danych należy uwzględnić fakt, że nie przy wszystkich osobach istnieje informacja o ich śmierci (nie są więc przedstawiane jako ofiary, lecz represjonowani).

⁹ Jedna osoba może być przypisana do kilku kategorii.

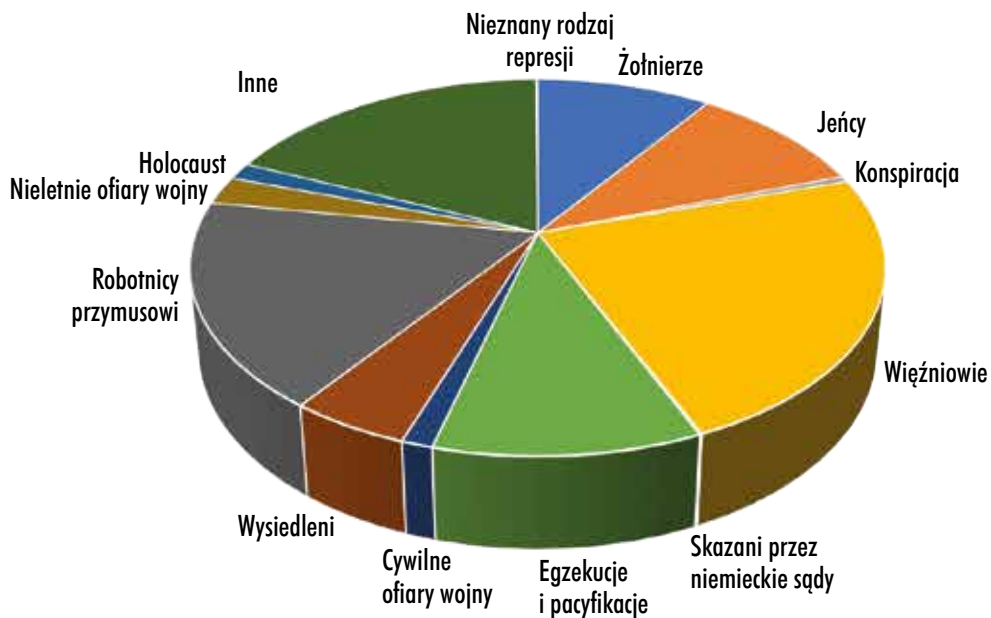
PROGRAM DOKUMENTACYJNY „STRATY OSOBOWE...

Inne	1 059 838	1 056 343	–
Nieznany rodzaj represji	5527	5506	–

Źródło: Baza programu straty.pl.

Graficzne ujęcie zgromadzonych danych z podziałem na poszczególne kategorie

LICZBA OSÓB W KATEGORIACH

Źródło: Baza programu straty.pl.

Przykładowe informacje, które można uzyskać na podstawie bazy straty.pl:

1. Maria Hiszpańska (1917–1980) – polska artystka zajmująca się grafiką i malarstwem, a także ilustratorka książek, w czasie wojny więziona na Pawiaku i w KL Ravensbrück.

The screenshot shows a web browser window with the URL <https://straty.pl/pl/szukaj>. The page title is "Wyszukiwanie osób represjonowanych". Under the heading "DANE OSOBOWE", there is a table with the following data:

nazwisko	Hiszpańska
imię	Maria
data urodzenia	1917-10-28
miejsce urodzenia	Warszawa
data śmierci	1980-01-12
szkoła/uczelnia	Akademia Sztuk Pięknych
siedziba szkoły/uczelni	Warszawa
zawód	malarzka

Below this, under the heading "INFORMACJE O PRZEŚLADOWANIACH", there is a table with the following data:

Źródło: Muzeum Więzienia Pawiak	
uwięzienie	
rodzaj uwięzienia	więzienie
miejsce zatrzymania	mieszkanie prof. Siemskiego
data zatrzymania	1941-09-10
miejsce osadzenia	Warszawa, Pawiak
uwięzienie	
rodzaj uwięzienia	obóz koncentracyjny
miejsce osadzenia	Ravensbrück
uwięzienie	
rodzaj uwięzienia	obóz koncentracyjny
miejsce osadzenia	KL Neubrandenburg
uwięzienie	
rodzaj uwięzienia	obóz koncentracyjny
miejsce osadzenia	Ravensbrück

At the bottom of the table is a blue button labeled "POWROT".

2. Leon Wetmański (1886–1941) – biskup pomocniczy płocki, pierwszy raz aresztowany już w 1939 r., ponownie rok później, umieszczony w obozie w Działdowie, gdzie zginął, błogosławiony Kościoła katolickiego.

The screenshot shows a web browser window with the URL <https://straty.pl/pl/szukaj>. The page title is "Wyszukiwanie osób represjonowanych". Below the title, there is a navigation menu with links: "Strona główna", "Program dokumentacyjny", "Szukaj osoby" (highlighted), "Szukaj po miejscu", "Kwestionariusz", "Rodo", and "Login".

The main content area displays the profile of Leon Wetmański under the heading "DANE OSOBOWE". The profile is presented as a table with the following data:

nazwisko	Wetmański
imię	Leon
nazwisko ojca	Wetmański
imię ojca	Adam
imię matki	Korula
nazwisko panieńskie matki	Chadzyska
data urodzenia	1886-04-10 inne wersje: 1886
miejsce urodzenia	Żurmit
miejsce urodzenia (powiat)	Sierpc inne wersje: Sierpeck
miejsce urodzenia (województwo)	warszawskie
miejsce urodzenia (państwo)	Polska
data śmierci	1941-10-10
miejsce zamieszkania przed wojną	Płock
miejsce zamieszkania przed wojną (województwo)	warszawskie
miejsce zamieszkania przed wojną (państwo)	Polska
wykształcenie	wyższe
szkoła/uczelnia	Seminarium Duchowne i Akademia Duchowna
siedziba szkoły/uczelni	Płock i Petersburg
lata nauki	1906-1918
tytuł naukowy	magister teologii
zawód	ksiądz inne wersje: ks., biskup sufragan płocki, Święc. kapit. 23 VI 1932 r., bp tytul. Kamacheński 29 XII 1937 r., konselr. 22 IV 1928 r. Bp. sufragan płocki.
zakład pracy przed wojną	Biskup pomocniczy diecezji płockiej
siedziba zakładu pracy	Płock
siedziba zakładu pracy (województwo)	warszawskie
siedziba zakładu pracy (państwo)	Polska
działalność społeczna (przed wojną)	Poruszając w Petersburgu podczas I wojny światowej, niósł pomoc materialną i moralną uchodźcom z Polski, zorganizował sierociniec. W Polsce również oddawał się pracy misyjnej i charytatywnej, a jako sufragan także kurlanej i wityczyńskiej.

INFORMACJE O PRZEŚLADOWANIACH

Źródło: red. tytułu Walerian M. Moroz, Andrzej Datko, *Męczennicy za wiarę 1939-1945*, Warszawa, Wydawnictwo Michalineum, 1996

uwięzienie	
rodzaj uwięzienia	areszt
miejsce zamieszkania przed zatrzymaniem	Płock
miejsce pracy przed zatrzymaniem	biskup pomocniczy diecezji płockiej
miejsce zatrzymania	Płock
data zatrzymania	1939-11-11
miejsce osadzenia	więzienie w Płocku
data osadzenia	1939-11-11
data zwolnienia	1939-11
uwięzienie	
uwięzienie	internowanie
okoliczności zatrzymania	Internowany przez Niemców przez rok wraz ze swoim ordynariuszem, biskupem A.J Nowowiejskim w Słupnie k. Płocka
miejsce osadzenia	Słupno koło Płocka
data osadzenia	1940-02-28
data zwolnienia	1941-03-07
miejsce	Obóz w Działdowie
uwięzienie	zginął
rodzaj uwięzienia	obóz karny
miejsce osadzenia	Obóz karny w Działdowie (Soldau)
data osadzenia	1941-03-08
data śmierci	1941-10-10
informacje dodatkowe	W obozie w Działdowie biskup Wetmański został umieszczony w celi nr 12 z innymi księżmi, wielokrotnie odprawiał nabożeństwa, starał się, aby siebie i swoich braci kapłanów doprowadzić do pełnej dojrzałości do męczeństwa. Prawdopodobnie został zamordowany po epidemii tyfusu w lipcu i sierpniu 1941 r. Oficjalna data śmierci podana przez władze niemieckie to 1 października 1941 r.

Źródło: Olszewicz Bolesław, *Lista strat kultury polskiej 1947*

uwięzienie	zginął
rodzaj uwięzienia	więzienie
dodatkowe informacje	zmarł w obozie w Ojowie w r. 1942.
informacje dodatkowe	Przebywał w więzieniach m.in. w Płocku, Słupie, potem w obozie konc. w Działdowie, gdzie został zamordowany. Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Leon_Wetma%C5%84ski

Źródło: Wiktor Jacewicz, Jan Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945 t.2*, ATK, Warszawa, 1977

uwięzienie	
rodzaj uwięzienia	więzienie
data zatrzymania	1939-10-11
dodatkowe informacje	Aresztowany 11 X 1939 r. i uwięziony w Płocku, zwol. Aresztowany ponownie 28 II 1940 r. w Płocku, intern. w m. Słupno, w obozie przejści. w Działdowie od 7 III 1941 r. zm. 10 X 1941 r.

Bieżące działania w ramach programu

Główny cel omawianego programu dokumentacyjnego, jakim jest zebranie i udostępnienie w jednym miejscu informacji o ofiarach i osobach represjonowanych w czasie wojny i okupacji niemieckiej w latach 1939–1945, pozostaje cały czas aktualny. Podporządkowano temu strukturę i funkcje bazy danych, która umożliwia wyszukiwanie informacji o poszczególnych osobach i ich losach w czasie II wojny światowej, a także o miejscach represji. Służą temu wyszukiwarki zamieszczone kolejno w zakładce „szukaj osoby” lub „szukaj po miejscu”.

W celu odnalezienia konkretnej osoby należy podać jedną lub kilka znanych informacji – imię, nazwisko, imiona rodziców, miejsce urodzenia, datę urodzenia i śmierci. Jeżeli baza zawiera poszukiwane dane, wówczas są one wyświetlane jako pojedynczy rekord lub – w przypadku większej liczby osób spełniających podane kryteria – prezentowana jest ich lista. Po wyborze konkretnej osoby można zapoznać się ze wszystkimi informacjami, jakie o niej zgromadzono w bazie. Każdy rekord składa się z dwóch części: pierwsza zawiera dane osobowe (niekiedy bardzo ograniczone, czasami rozbudowane), natomiast druga – informacje o doznanych represjach. W tym miejscu znajduje się też wzmianka o źródle pochodzenia informacji (gdy jest to instytucja, po kliknięciu w link następuje przekierowanie na jej stronę internetową). Jeśli dane dotyczące jednej osoby znajdowały się w wielu materiałach i zostały połączone, baza oddzielnie podaje wszystkie źródła oraz informacje z nich pochodzące. Umożliwia to zainteresowanym osobom dotarcie do instytucji, dokumentów czy publikacji, które często zawierają większą liczbę informacji lub dysponują kopiami dokumentów archiwalnych. W przypadku, gdy nie znajdziemy wiadomości o poszukiwanej osobie, warto po pewnym czasie ponownie przeszukać bazę danych, gdyż program dokumentacyjny jest rozwijany i rozbudowywany nieprzerwanie od 14 lat, a proces ten powinien być kontynuowany.

Druga zakładka: „szukaj po miejscu” daje możliwość odnalezienia danych po miejscu lub dacie represji. Ten rodzaj wyszukiwania może być również przydatny w kwerendach dotyczących grup osób o podobnych losach i często wyświetla wyniki liczące tysiące rekordów.

Aktualnie działania w ramach programu odbywają się na kilku płaszczyznach. Podstawowym zadaniem nadal jest zdobywanie i gromadzenie danych o obywatelach państwa polskiego poddanych wszelkiego rodzaju represjom przez okupanta niemieckiego w latach 1939–1945. Możliwości pozyskiwania od różnych instytucji archiwalnych, muzealnych czy dokumentacyjnych baz danych lub zbiorów w wersji elektronicznej dotyczących tysięcy osób wyczerpały się już w poprzednich latach. Obecnie operator programu poszukuje nowych danych, docierając do mniejszych, regionalnych placówek archiwalnych lub organizacji społecznych zajmujących się dokumentowaniem losów i upamiętnianiem ofiar II wojny światowej, a także do administracji cmentarzy, na których znajdują się groby wojenne polskich obywateli. Źródłem informacji są także publikacje i periodyki, w których w latach powojennych zamieszczano m.in. informacje o poległych, zaginionych i poszukiwanych osobach. Dane z tych źródeł są w pracochłonnym procesie przetwarzane na wersję elektroniczną i opracowywane, a następnie umieszczane w bazie komputerowej oraz udostępniane na stronie www.straty.pl. W ostatnich kilku latach przyrost liczby danych w bazie wynosił ok. 50 tys. rekordów w ciągu roku.

Równoległe do gromadzenia danych prowadzone są prace nad identyfikacją i uożsamianiem zapisów dotyczących tej samej osoby, przechowywanych w różnych rekordach (pochodzących z wielu źródeł). W poprzednich latach proces ten był prowadzony w znacznej mierze w trybie automatycznym, gdyż łączone rekordy zawierały dużą liczbę identycznych i jednoznacznych informacji. Obecnie realizacja tego zadania jest znacznie trudniejsza. Wymaga bowiem wcześniejszego ujednoczenia danych (zapisów danych osobowych, nazw własnych), a często ostateczną decyzję musi podjąć historyk po zapoznaniu się z całością zgromadzonego materiału. Przeprowadzenie tego procesu, który aktualnie dotyczy ok. 100 tys. rekordów w ciągu roku, jest wskazane, ponieważ prowadzi do porządkowania bazy, kondensowania informacji i polepszenia ich jakości.

Bardzo ważnym elementem programu jest rozwijanie bazy komputerowej, w tym prowadzenie prac programistycznych nad aplikacjami zwiększającymi jej funkcjonalność i umożliwiającymi użytkownikom efektywniejsze i łatwiejsze korzystanie ze zgromadzonych danych. Oprócz bieżącego administrowania, tworzenia kopii zapasowych oraz dbania o bezpieczeństwo i poprawność działania, baza danych wymaga nieustannego dostosowywania do szybko zmieniającego się otoczenia internetowego i postępu technologicznego. Z tego powodu oraz w celu usprawnienia pracy z danymi w 2020 r. stworzono nowe oprogramowanie bazy, udoskonalono jej strukturę i przygotowano wiele ogólnodostępnych programów, a także aplikacje szczegółowe dla administratorów merytorycznych i IT. Funkcjonujące dotychczas dwie oddzielne bazy (wewnętrzna i zewnętrzna – prezentacyjna) zostały zintegrowane. Nowa baza programu będzie udostępniona użytkownikom pod koniec 2021 r., po zakończeniu procesu wdrożenia obejmującego audyty merytoryczne i bezpieczeństwa. W 2019 r. doszło także do przeniesienia bazy na serwery zapewniające lepszą wydajność i gwarantujące wysoki poziom bezpieczeństwa. Jest to bardzo ważne ze względu na liczbę zgromadzonych informacji i szybko rosnącą liczbę użytkowników z nich korzystających.

Podstawowym i nadrzędnym celem wyżej opisanych działań jest jednak upamiętnianie i przywracanie tożsamości polskim obywatelom, którzy zginęli lub byli represjonowani w czasie wojny. Dotychczas udało się to zrobić w przypadku blisko 4,6 mln osób. Ogólnodostępna baza danych otwiera możliwości odnalezienia po tylu latach przez rodziny informacji o losach wojennych lub miejscu pochówku ich bliskich, a także dotarcia do dokumentów, które wcześniej dostępne były tylko dla wąskiego grona zainteresowanych historyków.

Choć gromadzenie danych w ramach programu dokumentacyjnego jeszcze się nie skończyło i powinno być w kolejnych latach kontynuowane, to stworzona na potrzeby programu baza ze względu na liczbę informacji, jakie zawiera, już dziś może mieć szerokie zastosowanie w prowadzeniu badań naukowych z zakresu historii, statystyki i nauk społecznych. Można ją bowiem dowolnie przeszukiwać i uzyskać informacje dotyczące nie tylko liczby ofiar i represjonowanych w poszczególnych kategoriach, lecz także np. ich wieku, miejsca zamieszkania czy kierunków deportacji.

Wszystkich zainteresowanych zapraszamy do korzystania z bazy na stronie www.straty.pl, upamiętnienia swoich bliskich i znajomych oraz dzielenia się wiedzą, której po tak długim okresie od zakończenia II wojny światowej mogą być już jedynym źródłem.

ANEKS

Wykaz instytucji i organizacji, które przekazały dane pochodzące ze swoich zasobów archiwalnych, wprowadzone do bazy danych programu „Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945”

Institucje polskie:

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie;
- Archiwum Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” w Warszawie;
- Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie;
- Archiwum II Wojny Światowej Instytutu Zachodniego w Poznaniu;
- Archiwum Państwowe m.st. Warszawy w Warszawie;
- Archiwum Państwowe w Bydgoszczy;
- Archiwum Państwowe w Chełmie;
- Archiwum Państwowe w Gdańsku;
- Archiwum Państwowe w Katowicach;
- Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Jędrzejowie;
- Archiwum Państwowe w Koszalinie;
- Archiwum Państwowe w Krakowie;
- Archiwum Państwowe w Lublinie;
- Archiwum Państwowe w Łodzi;
- Archiwum Państwowe w Siedlcach;
- Archiwum Państwowe w Szczecinie;
- Archiwum Państwowe w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu;
- Archiwum Państwowe w Zamościu;
- Archiwum Państwowe we Wrocławiu;
- Baza danych ITS Arolsen (BUiAD IPN w Warszawie);
- Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu;
- Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN w Warszawie;
- Działdowskie Centrum Caritas w Działdowie;
- Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie;
- Komitet Społeczny ds. Cmentarza Powstańców Warszawy w Warszawie;
- Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie;
- Muzeum Armii Krajowej w Krakowie;
- Muzeum Byłego Hitlerowskiego Obozu Zagłady w Sobiborze;
- Muzeum Duląg 121 w Pruszkowie;
- Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy;
- Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie;
- Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie;
- Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie;
- Muzeum Miejsce Pamięci Palmiry – Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy w Palmirach;
- Muzeum Miejsce Pamięci w Bełczu;
- Muzeum Oflagu IIC Woldenberg w Dobiegniewie;
- Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie;

- Muzeum Stutthof w Sztutowie;
- Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi;
- Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich;
- Muzeum Więzienia Pawiak w Warszawie;
- Nowodworski Komitet Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Nowym Dworze Mazowieckim;
- Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu;
- Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie;
- Polski Czerwony Krzyż Biuro Informacji i Poszukiwań w Warszawie;
- Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Warszawie;
- Polskie Towarzystwo Psychiatrii, Komisja Naukowa Historii Psychiatrii Polskiej w Warszawie;
- Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Warszawie;
- Stowarzyszenie Polaków Poszkodowanych przez Trzecią Rzeszę w Warszawie;
- Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej w Warszawie;
- Towarzystwo Przyjaciół Bodzentyna w Bodzentynie;
- Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych w Warszawie;
- Urząd Gminy Przystajń;
- Urząd Miasta i Gminy Wołów;
- Wojskowe Biuro Badań Historycznych w Warszawie;
- Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Warszawie;
- Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie.

Instytucje zagraniczne:

- Archiwum Gminne w Herford, Niemcy (Kommunalarchiv Herford);
- Archiwum Miejskie i Muzeum w Rottenburg nad Neckar, Niemcy (Stadtarchiv und Museen Rottenburg am Neckar);
- Archiwum Miejskie i Powiatowe w Paderborn, Niemcy (Stadt- und Kreisarchiv Paderborn);
- Archiwum Miejskie w Alfeld (Leine), Niemcy (Stadtarchiv Alfeld [Leine]);
- Archiwum Miejskie w Allendorf, Niemcy (Stadtarchiv Allendorf);
- Archiwum Miejskie w Bad Lauterberg, Niemcy (Stadtarchiv Bad Lauterberg);
- Archiwum Miejskie w Bad Wildungen, Niemcy (Stadtarchiv Bad Wildungen);
- Archiwum Miejskie w Barth, Niemcy (Stadtarchiv Barth);
- Archiwum Miejskie w Beerfelden, Niemcy (Stadtarchiv Beerfelden);
- Archiwum Miejskie w Bochum, Niemcy (Stadtarchiv Bochum);
- Archiwum Miejskie w Bremerhaven, Niemcy (Stadtarchiv Bremerhaven);
- Archiwum Miejskie w Delmenhorst, Niemcy (Stadtarchiv Delmenhorst);
- Archiwum Miejskie w Dinslaken, Niemcy (Stadtarchiv Dinslaken);
- Archiwum Miejskie w Filderstadt, Niemcy (Stadtarchiv Filderstadt);
- Archiwum Miejskie w Forst (Lausitz), Niemcy (Stadtarchiv Forst [Lausitz]);
- Archiwum Miejskie w Getyndze, Niemcy (Stadtarchiv Göttingen);
- Archiwum Miejskie w Herne, Niemcy (Stadtarchiv Herne);
- Archiwum Miejskie w Hessisch Lichtenau, Niemcy (Stadtarchiv Hessisch Lichtenau);

- Archiwum Miejskie w Hof, Niemcy (Stadtarchiv Hof);
- Archiwum Miejskie w Ilmenau, Niemcy (Stadtarchiv Ilmenau);
- Archiwum Miejskie w Korntal-Münchingen, Niemcy (Stadtarchiv Korntal-Münchingen);
- Archiwum Miejskie w Lage, Niemcy (Stadtarchiv Lage);
- Archiwum Miejskie w Leinfelden-Echterdingen, Niemcy (Stadtarchiv Leinfelden-Echterdingen);
- Archiwum Miejskie w Liezen, Austria (Stadtarchiv Liezen);
- Archiwum Miejskie w Lüdenscheid, Niemcy (Stadtarchiv Lüdenscheid);
- Archiwum Miejskie w Neustadt-Aisch, Niemcy (Stadtarchiv Neustadt-Aisch);
- Archiwum Miejskie w Neustrelitz, Niemcy (Stadtarchiv Neustrelitz);
- Archiwum Miejskie w Nowym Mieście nad Orlą, Niemcy (Stadtarchiv Neustadt an der Orla);
- Archiwum Miejskie w Schwabach, Niemcy (Stadtarchiv Schwabach);
- Archiwum Miejskie w Sondershausen, Niemcy (Stadtarchiv Sondershausen);
- Archiwum Miejskie w Telgte, Niemcy (Stadtarchiv Telgte);
- Archiwum Miejskie w Twistringen, Niemcy (Stadtarchiv Twistringen);
- Archiwum Miejskie w Weilheim i. OB, Niemcy (Stadtarchiv Weilheim i. OB);
- Archiwum Miejskie w Wittenberge, Niemcy (Stadtarchiv Wittenberge);
- Archiwum Miejskie we Frankfurcie nad Menem, Niemcy (Stadtarchiv Frankfurt am Main);
- Archiwum Miejskie we Fryburgu Bryzgowijskim, Niemcy (Stadtarchiv Freiburg im Breisgau);
- Archiwum Państwowe w Ludwigsburgu, Niemcy (Staatsarchiv Ludwigsburg);
- Archiwum Powiatowe w Calw, Niemcy (Kreisarchiv Calw);
- Archiwum Powiatowe w Hildburghausen, Niemcy (Kreisarchiv Landkreis Hildburghausen);
- Archiwum Powiatowe w Sömmerda, Niemcy (Kreisarchiv Sömmerda);
- Archiwum Powiatu Wetterau w Friedbergu, Niemcy (Archiv Wetteraukreis);
- Archiwum Związku Okręgowego Nadrenii w Pulheim, Niemcy (Archiv des Landschaftsverbandes Rheinland);
- Centrum Dokumentacji Nazizmu Miasta Kolonia, Niemcy (NS-Dokumentationszentrum Stadt Köln);
- Centrum Dokumentacyjne KL Hersbruck, Niemcy (Dokumentationsstätte KZ-Hersbruck);
- Centrum Dokumentacyjne Robót Przymusowych w Okresie Nazizmu w Berlinie, Niemcy (Dokumentationszentrum NS-Zwangsarbeit);
- Dyrekcja Archiwum Miejskiego i Regionalnego w Recklinghausen, Niemcy (Leiter des Stadt- und Vestischen Archivs Recklinghausen);
- Fundacja Centrum w Falstad, Norwegia (Stifteisen Falstadsenteret);
- Fundacja Miejsc Pamięci Buchenwald i Mittelbau-Dora w Weimarze, Niemcy (Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora);
- Fundacja Przeciwko Ekstremizmowi i Przemocy w Heide i okolicach, Niemcy (Stiftung gegen Extremismus und Gewalt in Heide und Umgebung);
- Grupa Robocza Erfurckie UPamiętnienie 1939–1945 w Erfurcie, Niemcy (Arbeitskreis Erfurter GeDenken 1933–1945);

- Heskie Główne Archiwum Państwowe w Wiesbaden, Niemcy (Hessisches Hauptstaatsarchiv);
- Inicjatywa Kamienie Pamięci dla Elmshorn, Niemcy (Arbeitsgemeinschaft Stolpersteine für Elmshorn);
- Inicjatywa przeciwko Zapomnieniu – praca przymusowa w Schweinfurcie, Niemcy (Initiative gegen das Vergessen – Zwangsarbeit in Schweinfurt);
- Instytut Federalny ds. Kultury i Historii Niemców w Europie Wschodniej w Oldenburgu, Niemcy (Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa);
- Jad Waszem, Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu w Jerozolimie, Izrael (Yad Vashem, the World Holocaust Remembrance Center);
- Komitet Osobowy na rzecz Kamieni Pamięci przy Salzburških Ośrodkach Kultury w Salzburgu, Austria (Personenkomitee Stolpersteine Salzburger Kulturstätten);
- Krajowy Urząd ds. Regulacji Otwartych Kwestii Majątkowych w Dreźnie, Niemcy (Landesamt zur Regelung offener Vermögensfragen Dresden);
- Międzynarodowa Służba Poszukiwań w Bad Arolsen, Niemcy (International Tracing Service [ITS] Bad Arolsen);
- Miejsce Pamięci i Prestrogi Veckenstedter Weg w Wernigerode, Niemcy (Mahn- und Gedenkstätte Veckenstedter Weg Wernigerode);
- Miejsce Pamięci Obozu Koncentracyjnego Bergen-Belsen w Lohheide, Niemcy (KZ-Gedenkstätte Bergen-Belsen);
- Miejsce Pamięci Obozu Koncentracyjnego Natzweiler-Struthof w Natzweiler, Francja (Site de l'ancien camp de Natzweiler-Struthof);
- Miejsce Pamięci Obozu Koncentracyjnego Neuengamme w Hamburgu, Niemcy (KZ-Gedenkstätte Neuengamme);
- Miejsce Pamięci Obozu Koncentracyjnego Sachsenhausen w Oranienburgu, Niemcy (KZ-Gedenkstätte Sachsenhausen);
- Miejsce Pamięci Obozu Koncentracyjnego Sandhofen w Mannheim, Niemcy (KZ-Gedenkstätte Sandhofen);
- Miejsce Pamięci Obozu Koncentracyjnego w Mauthausen, Austria (KZ-Gedenkstätte Mauthausen);
- Miejsce Pamięci Obozu Koncentracyjnego we Flossenbürgu, Niemcy (KZ-Gedenkstätte Flossenbürg);
- Miejsce Pamięci Plac Monachijski w Dreźnie, Niemcy (Gedenkstätte Münchner Platz Dresden);
- Muzeum Miejsce Pamięci Obozów Koncentracyjnych w Vaihingen nad Enz, Niemcy (Museum KZ-Gedenkstätte in Vaihingen an der Enz);
- Niemiecki Ludowy Związek Opieki nad Grobami Wojennymi w Kassel, Niemcy (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.);
- Państwowe Muzeum Historii Żydów im. Gaona z Wilna w Wilnie, Litwa (Vilniaus Gaono žydų Istorijos muziejus [VGŽIM]);
- Polska Misja Katolicka w Hamburgu, Niemcy;
- Stowarzyszenie Centrum Dokumentacyjne Fabryka Prochu Liebenau, Niemcy (Dokumentationsstelle Pulverfabrik Liebenau e. V.);
- Stowarzyszenie Europejskie Miejsce Pamięci Holocaustu w Landsberg nad Lech, Niemcy (Europäische Holocaustgedenkstätte Stiftung e.V in Landsberg am Lech);

- Stowarzyszenie na Rzecz Historii Regionu Verden w Verden, Niemcy (Verein für Regionalgeschichte Verden e. V.);
- Stowarzyszenie Pamięć dla Przyszłości w Moers, Niemcy (Verein Erinnern für die Zukunft);
- Stowarzyszenie Przyjaźń z Valjevo w Pfaffenhofen nad Ilm, Niemcy (Freundschaft mit Valjevo, e.V.);
- Stowarzyszenie Ścieżka Edukacyjna Ulica Obozowa/Bunkier Okrętów Podwodnych Valentin w Schwanewede, Niemcy (Geschichtslehrpfad Lagerstrasse/U-Boot-Bunker Valentin e.V.);
- Turyndzki Związek Prześladowanych przez Reżim Nazistowski w Erfurcie, Niemcy (Thüringer Verband der Verfolgten des Naziregimes);
- Urząd Burmistrza w Hausach, Niemcy (Bürgermeisteramt Hausach);
- Urząd Miasta Altenbeken – administracja archiwum, Niemcy (Gemeinde Altenbeken Hauptamt-Archivverwaltung);
- Urząd Stanu Cywilnego w Dachau, Niemcy (Standesamt Dachau);
- Wydział Kultury Gminy Miejskiej Ried, Muzeum Etnologiczne Regionu Rzeki Inn w Ried, Austria (Kulturabteilung der Stadtgemeinde Ried, Museum Innviertler Volkskundenhaus).

Bibliografia

Źródła publikowane

Sprawozdanie Biura Odszkodowań Wojennych w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski 1939–1945, Warszawa 1947.

Opracowania

Grabowski W., *Straty ludzkie poniesione przez Polskę w latach 1939–1945* [w:] *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, red. W. Materski, T. Szarota, Warszawa 2009.

Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami, red. W. Materski, T. Szarota, Warszawa 2009.

„Ustalić liczbę zabitych na 6 milionów ludzi”. *Dyrektywy Jakuba Bermana dla Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów*, oprac. M. Gniazdowski, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2008, nr 1.

Strony internetowe

Baza programu „Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945”, www.straty.pl (dostęp 13 X 2021 r.).

Imienne wykazy ofiar i osób represjonowanych pod okupacją sowiecką i na terenie ówczesnego ZSRS w więzieniach, łagrach lub na zesłaniu, <https://indeksrepresjonowanych.pl/> (dostęp 13 X 2021 r.).

Serwis internetowy *Wołyń naszych przodków* zawierający stare fotografie, wspomnienia i inne dokumenty poświęcone życiu Polaków na Wołyniu, <http://nawolyniu.pl/> (dostęp 13 X 2021 r.).

STRESZCZENIE

Mimo upływu ponad 76 lat od zakończenia II wojny światowej rozmiar niemieckich represji i bilans nieodwracalnych strat osobowych wśród obywateli polskich nie został dokładnie ustalony i opisany.

W okresie powojennym kilkakrotnie przeprowadzano próby określenia strat osobowych. Rezultaty tych badań nie były do końca wiarygodne. Najczęściej wymieniana liczba 6 mln ofiar skrywała w sobie ofiary sowieckiej okupacji i nie uwzględniała mniejszości narodowych.

W 2006 r. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Instytut Pamięci Narodowej zainicjowały program „Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką”, który jest kolejną próbą ustalenia przybliżonej liczby osób represjonowanych przez III Rzeszę w okresie II wojny światowej i ma także służyć ich imiennemu upamiętnieniu. Pierwszym realizatorem programu był Ośrodek Karta, a od 2009 r. jest nim Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”.

W ramach programu tworzona jest komputerowa baza danych, która zawiera skategoryzowane informacje o ofiarach i osobach represjonowanych, pochodzące z zasobów archiwalnych, baz danych polskich i zagranicznych archiwów, placówek muzealnych, edukacyjnych czy miejsc pamięci. Istotnym źródłem danych są także opracowania i publikacje oraz informacje przekazywane w formie ankiet przez rodziny, lokalnych badaczy i świadków wydarzeń.

Do końca 2020 r. w bazie danych programu zamieszczono informacje dotyczące blisko 5,1 mln ofiar i osób represjonowanych i jest to największy w Polsce ogólnodostępny i nadal rozwijany tego typu zbiór danych o losie polskich obywateli w czasie II wojny światowej.

Słowa kluczowe: program dokumentacyjny, baza danych, straty osobowe, ofiary, osoby represjonowane, okupacja niemiecka, liczba ofiar II wojny światowej, polegli, jeńcy wojenni, więźniowie, cywilne ofiary wojny, egzekucje i pacyfikacje, wysiedlenia, robotnicy przymusowi, nieletnie ofiary wojny, Holocaust.

ABSTRACT

Despite the passage of more than seventy-six years since the end of the Second World War, the extent of German repression and the assessment of irreversible casualties among Polish citizens have not yet been precisely established nor described.

In the post-war period, several attempts were made to determine casualties. The results of these studies were not entirely reliable. The most frequently mentioned figure of six million victims obscures within itself the victims of the Soviet occupation and does not include national minorities.

In 2006 the Ministry of Culture and National Heritage and the Institute of National Remembrance initiated the programme ‘Casualties and Victims of Repression under German Occupation’ as a further attempt to determine the approximate number of people repressed by the Third Reich during World War II and is also intended to memorialize them by name. The Karta Centre was the first organiser of the programme; since 2009 it has been the Foundation for Polish-German Reconciliation.

As part of the programme, a computer database containing categorised information on victims and the repressed, is being created from archival resources, databases of Polish and foreign archives, museums, educational institutions and memorial sites. Important sources of data also include studies and publications, as well as information provided in the form of surveys from families, local researchers and witnesses of events.

By the end of 2020, the programme’s database contained information on nearly 5.1 million victims and repressed persons – still in development; it is the largest such publicly available collection of this type of data regarding the fate of Polish citizens during World War II in Poland.

Keywords: documentation programme, database, casualties, victims, repressed persons, German occupation, number of World War II victims, the fallen, POWs, prisoners, civilian victims of war, executions and pacifications, displacement, forced labourers, juvenile victims of war, Holocaust.